

PRÁVNÍ HISTORIE A SOUČASNOST

VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY ROZHODČÍHO ŘÍZENÍ

Ilona SCHELLOVÁ – Karel SCHELLE

Úvodem

Podstata rozhodčího řízení a navazujícího výkonu rozhodčích nálezů je přenesení projednávání a rozhodování určitých sporů ze soudů, do jejichž pravomoci tyto věci jinak patří, na rozhodce jako soukromé fyzické osoby vybírané ad hoc nebo zvláštění stálé rozhodčí soudy. Řízení před rozhodci je tedy jedním z druhů rozhodování sporů mezi účastníky, v němž je poskytována autoritativní ochrana určitým subjektivním občanskoprávním vztahům nestátním orgánem, kterým jsou buď rozhodci ad hoc nebo stálé rozhodčí soudy. Výsledkem činnosti rozhodců a rozhodčích soudů je rozhodčí nález, který má zásadně tytéž účinky jako pravomocný soudní rozsudek, je tedy především státní mocí vykonatelný. Jelikož v rozhodčím řízení se stát vzdává části svých kompetencí tím, že umožňuje, aby v určitých právních věcech místo soudu rozhodovali rozhodci jako soukromé osoby, které si strany zvolí, neboť k nim mají důvěru, je nezbytné takovou právní úpravu provést zákonem. Všude tam, kde tedy soukromá vůle svěřuje spornou věc k projednání a rozhodnutí jistým soukromým osobám, a odnímá ji takto státním soudům, mluvíme o řízení rozhodčím.

Orgány rozhodující civilní spory tedy můžeme rozdělit do tří skupin z nichž pouze první bude jasně vymezená. Především jsou to soudy, jež jsou specifickými státními orgány, které jsou zákonem nadány k plnění jedné z významných funkcí státu, totiž výkonu soudnictví. Specifické rysy soudnictví jako celku jsou spatřovány v tom, že soudnictví uskutečňují pouze soudy jménem státu, zákonem stanovenými metodami a v zákonem stanovených procesních formách. Pro organizaci a činnost

soudů je charakteristické jejich včlenění do soudní soustavy, kterou tvoří souhrn všech soudů, spjatých mezi sebou vztahy uskutečňování soudnictví. Soudní soustava je zákonem konstituovanou hierarchií o několika úrovních. Důležitým pojmovým znakem soudnictví je i státní donucení. V záležitostech projednávaných a rozhodovaných v občanském soudním řízení soud používá donucení tak, kde jeho vykonatelné rozhodnutí znějící na plnění nebylo účastníky splněno dobrovolně. Toto vymezení soudnictví je nezbytné pro pochopení postavení rozhodců a rozhodčích soudů, které tvoří další dvě skupiny rozhodovacích orgánů.

Jak jsem již uvedli, jednotlivci mohou rozhodnutí o sporné věci svěřit osobám soukromým. Tato soukromá vůle může se projevit především ve formě smlouvy sporných stran, písemně uzavřené, ale může mít svůj podklad například někdy v i testamentu, ale i v jiných opatřeních. K rozhodčímu řízení tedy strany přistupují dobrovolně. Existuje však i rozhodčí řízení obligatorní, jež se děje z příkazu zákonodárce.

Rozhodčí soudy mohou být vytvářeny ad hoc, tedy soudy (rozhodčí komise) vytvořené pouze k určitému účelu, nebo se může jednat o rozhodčí řízení institucionalizované, realizované před stálými rozhodčími soudy. Rozhodčí soudy přitom mohou být buď obecné, tedy určené k rozhodování všech civilních sporů, nebo speciální, což je častější případ, určené jen pro určitý druh sporů. Podíváme-li se do historie zjistíme, že v jednotlivých etapách vývoje rozhodčího řízení se velmi nesnadně odlišovaly od sebe jednotlivé druhy rozhodčích orgánů. Zejména postavení rozhodčích soudů, někdy nazývaných rozhodčími komisemi, rozhodčími senáty, rozhodčími výbory atd. bylo velmi těžké vymezit. V dalším výkladu o historii rozhodčích orgánů upozorníme na rozpornost názorů jejich postavení i charakter.

Základní rozdíl mezi rozhodci jmenovanými ad hoc stranami a stálými rozhodčími soudy spočívají zejména v tom, že

- a) Jmenování rozhodců záleží většinou pouze na vůli sporných stran, zákonem je minimálně regulováno.
- b) Rozhodčí soudy mají většinou stálý charakter, jejich postavení je dáno buď zákonem nebo statutem. Často je zde vyžadována profesionalita minimálně předsedy tohoto soudu. Není neobvyklé, že se předseda, někdy i jeho náměstek vybírají z profesionálních soudců. Historie našeho rozhodčího řízení zná v podstatě všechny možnosti.

Při vymezení poměru mezi soudy řádnými a ostatními institucemi rozhodujícími spory, je třeba uvést, že v zásadě se může jednat o tři skupiny poměrů:

- a) Buď je ponecháno příslušné fyzické nebo právnické osobě již od počátku na její vůli, chce-li svoje nároky uplatňovat před rozhodčím orgánem nebo řádným civilním soudem.
- b) Nebo je jí umožněno, aby alespoň po provedeném povinném řízení před orgány jinými, obrátil se ještě nadto o nápravu na řádný soud.

- c) Anebo jsou konečně řádné civilní soudy z výkonu pravomoci v určitých věcech, úplně vyloučeny. V těchto případech jsou řádné soudy povinny se zdržovat své pravomoci zcela.¹

Rozhodčí řízení se v historii uplatnilo zejména v oblasti obchodních a pracovních vztahů. Speciálním druhem rozhodčího řízení je řízení obsahující mezinárodní prvek. V tom případě většinou hovoříme o mezinárodní obchodní arbitráži.²

1.

Rozhodčí řízení ve středověku

Rozhodování sporů jedinců patřilo vždy mezi základní funkce státu a práva, ale není pochyb o tom, že spory vznikaly v i předstátním období, v rodové společnosti, a že se tam také musely řešit. V důsledku tehdejší neomezené víry v nadpřirozenou moc přírodních sil a jejich zasahování do života lidí musel být prvním soudcem i vyšetřovatelem kněz, který podle mínění rodu či kmene vstupoval do styku s nadpřirozenými silami a vykládal jejich přání pro svět lidí. Jeho rozsudek byl neodvolatelný, vykonával jej celý kmen a výkon trestu byl současně náboženským obětním obřadem, který usmířoval personifikované síly přírody – božstva, která byla zločinem uražena. Z některých praktik doby předkřesťanské, které měly do sporu přivolat nadpřirozenou moc, lze jmenovat tzv. kletby, jimiž se strana žalovaná dovolávala svědectví nadpřirozených sil a vyzývala je k nějakému zásahu proti sobě, není-li pravda to, čemu chce, aby ostatní věřili. Tak se s oblibou zaklínalo slunce, které všechno vidí, nebo země, na které se všechno dění odehrává.

V pokročilejších vývojových stádiích, kdy už nad rody a velkorodinami vznikaly vyšší útvary organizované na teritoriálním základě měl už asi při rozhodování jistý význam rozhodce, smluvčí, protože, jak uvádí Jiří Klabouch ve své publikaci o starém českém soudnictví, jeho vótum bylo v rozepřích zvykem vykládat a výrok takového „soudce“ mohl skutečně vést k odvrácení konfliktu nebo alespoň ke ztluštění situace strany, která se mu zprotivila. Zůstával však v podstatě mocensky negarantovanou proklamací, která měla svou váhu jen následkem podpory veřejného mínění, a nebylo žádné skutečné síly, která by jej mohla realizovat násilím.

¹ K tomu srov. P. Hlavsa: *Rozhodčí řízení jako druh civilního procesu*, AUC č. 1978, č. 2.

² Mezinárodní obchodní arbitráž se většinou definuje jako „Řízení určené k projednávání a rozhodování občanskoprávních sporů obsahujících mezinárodní prvek, které se uskutečňuje před zvláštními, dočasnými tribunály, jimž státní propůjčil jurisdikční moc. Tyto tribunály jsou od tribunálů zřízených nastalo odlišné tím, že je jmenují strany samy nebo podpůrně soud – nebo v i některých případech osoba třetí. K tomuto řízení přistupují strany buďto na základě společné dohody (arbitráž dobrovolná) nebo z příkazu zákonodárce (arbitráž obligatorní)“. – N. Rozehnalová: *Řešení sporů v mezinárodním obchodním styku*, Brno, Masarykova univerzita 1993, s.7; V. Sedláček: *Rozhodčí řízení v československém zahraničním obchodě*, Praha 1982; V. Sedláček, V. Steiner: *Mezinárodní obchodní arbitráž*, Praha 1975; Z. Kučera: *Mezinárodní právo soukromé*, Brno 1994, s.394 a násl.

O vzniku soudů v pravém slova smyslu můžeme hovořit teprve, když nadrodové organizační útvary začaly nabývat některých funkcí státu a postupem času se ve stát přetvořily. Na našem území k tomu začalo docházet přibližně od 9. století.

Na rozdíl od výroků prostředníků, které se prosazovaly jen následkem jejich osobní autority, mohly nyní orgány státu uskutečňovat rozhodnutí soudů bez ohledu na vůli strany a měly možnost donutit je fyzickým nátlakem, aby se jim podrobily.³

Po vzniku státní organizace a v důsledku toho vzniku organizace soudní se však i nadále zachovávala možnost rozhodování sporů na státu nezávislých jedinců, kteří hráli roli rozhodců. I ve středověku tedy spor mohl být vyřízen soudním nálezem anebo nálezem rozhodčím.

Podíváme-li se do historie naší soudní organizace musíme začít výzkum ve 12. – 13. století. V této době se rozhodčí řízení značně rozmohlo v západních zemích což začalo mít výrazný vliv i na vývoj českých zemích. Přitom je zřejmé, že v českých zemích se rozhodčí řízení uplatnilo ve formách římsko-kanonických, které měly základy v římském právu, modifikovaným práxí italských soudů a teoretickou práci procesualistů. V českých zemích mohly se strany od 13. století podrobit rozhodčímu řízení zásadně v každém sporu a v každém stadiu soudního řízení. Prvé písemné zmínky o tom jsou v břecanském textu Statut Konráda Oty z roku 1237 o „*zlubném sídu*“, jenž dovoluje obyvatelstvu vyřizovat drobné spory – *de capra et ove ceteris huiusmodi* – svobodně za pomoci rozhodců.⁴

Podle starého českého soudního práva mohly si strany v kterékoli etapě soudního řízení vyžádat od soudu tzv. poklid a soudní řízení se pak přerušilo dnem, kdy byl poklid zaznamenán v deskách. Pokud ve stanovené lhůtě strany nemohly spornou věc vyřešit, měly se vrátit před soud. Proto v nejstarších českých půhonných deskách nacházíme záznamy jako například „*terminus datus cum concordia vel ad iudicium*“.⁵

O rozhodčí smlouvě byl proveden zápis, jenž musel obsahovat předmět rozhodčího řízení, jména stran a rozhodců, lhůtu, ve které měl být nález vyhlášen a nakonec sankce pro případ, že by se strana nechtěla nálezu podrobit. Kromě toho mohlo být ve smlouvě určeno, kdo má být pojat do míru, co se má stát v případě, že by se rozhodci nemohli dohodnout atd.⁶

³K počátkům rozhodování sporů mezi jedinci viz zejména J. Klabouch: *Staré české soudnictví (Jak se dříve soudovalo)*, Praha, Orbis 1967. Nahlédnout je možné však i do četných učebnic právních dějin a to až již od V. Vaněčka nebo K. Malého. Speciální práce o vývoji procesního práva pocházejí zejména z pera V. Brandla, J. Markova, F. Čády, R. Rauschera nebo J. Veselého. Svoji trvalou hodnotu stále mají práce H. Jirečka nebo J. Čelakovského.

⁴K tomu viz zejména V. Vaněček: *Glossy k tzv. Statutům Konrádovým*, Sborník věd právních a státních, 1941, s. 136; J. Veselý: *Slubný soud*, Praha 1939, L. Haněl: *O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě*, Praha 1874.

⁵K tomu příslušně pasáže např. v Řádu práva zemského, jenž byl vydán v edici H. Jirečka: *Codez juris Bohemici*, II, zejména viz čl. 33, nebo ve slavném díle Viktorína Kornela ze Všehrd: *O právních země české knihy devatery* (vyd. Jireček), Praha 1874.

⁶J. Markov: *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII. – XVII. století*, Praha, Academia 1967, s. 276.

Určování rozhodců záviselo na předchozí dohodě. Pravidlem bylo, že každá ze stran jmenovala jednoho rozhodce. Bylo však možné, aby se strany podřídily rozhodnutí jedné osoby anebo naopak mohly jmenovat větší počet rozhodců. Dobové záznamy uvádějí počty od tří do osmi. Ve smlouvě mohlo být rovněž dohodnuto jmenování náhradníka pro případ, že by rozhodce zemřel nebo nemohl z jiného důvodu svoje poslání splnit. Možné bylo, aby strany pro případ, že se rozhodci nebudou moci dohodnout, mohly určit místo nich jiné osoby, mohly jmenovat superarbitra anebo mohly zmocnit rozhodce, aby superarbitra sami zvolili. V dobových pramenech rovněž čteme, že rozhodci mají věc „*uznésti super beneficiarios Pragenses et quidquid eos informabunt, hoc pronunciare debent statim*“, po případě mají se „*tázati cum baronibus et beneficiariis vel cum quocunque voluerint*“ a „*quidquid se utiezie pronunciabunt, hoc partes tenere debent*“. V případě, že strany neustanovily pro tuto eventualitu nic, měli rozhodci „*navrátiti strany k právu*“ a soudní řízení mělo začít znovu tam, kde bylo přerušeno: „*in puncto in quo cessatum est vel abductum*“. Totéž platilo v případě smrti rozhodce a v případě, že se rozhodci zdráhali plnit svou povinnost, nebylo-li o tom v rozhodčí smlouvě nic jiného ustanoveno. Neudělali-li to sami rozhodci, měl to, na žádost strany, udělat soud.⁷

Rozhodčí smlouva mohla obsahovat i sankci, která měla postihnout stranu, která by se nechtěla podříditi rozhodčímu nálezu. Touto sankcí byla zpravidla ztráta sporu nebo pokuta.

V rámci zjišťování skutkového stavu rozhodci prováděli výslechy stran a důkazy. Za tím účelem určovali rok na kterém každá ze stran mohla předložit písemný výklad o sporné záležitosti – tzv. popsání pře a důkazy. Rozhodci se často před tím než vynesli nález se radili s jinými lidmi. V dobových pramenech proto čteme o tom, že „*rozhodce některé pány k sobě vzal*“ nebo, že „*s těmi pány se potázav*“, případně, že vynesl nález „*s radú dobrých lidí a přátel*“.

Po provedení důkazního řízení a poradě s dalšími lidmi měli rozhodci vynést nález. Ten se vynášel za účasti všech rozhodců, ledaže by strany daly souhlas k tomu, aby nález vynesl například jen jeden z rozhodců.

Nález se většinou vyhotovoval písemně a vkládal do desk. V právnickém díle Všehrda dokonce čteme, že „*za starých*“ byly knihy „*ubrmanské neb výpovědi, latine jim říkali arbitratorum*“, do nichž se zapisovaly rozhodčí nálezy. Nálezu vydaného písemně se říkalo „*cedule smluvčí*“, „*list výpovědný*“, „*vyřčený*“ nebo „*úmluvčí*“. Byli-li nález vyhlášen jen ústně, byl rozhodce povinen na žádost strany vydat o nálezu svědectví před soudem.

V případě nesplnění výroku rozhodce nemohl uložit stranám pokutu, proto se často stávalo, že v případě sporu vyřízeného rozhodcem došlo ke sporu novému. V tom případě strana mohla předložit soudu „*smluvčí list*“ anebo mohla pohnat rozhodce, aby o nálezu vydal svědectví. Rozhodci byli povinni svědčit jen na žádost stran, které rozhodci „*smlúvali*“, a jen „*jestližeby mezi stranami smlúva sepsána*“.

⁷Uvádí J. Markov: v cit. díle, s. 278.

2.

Rozhodčí řízení od druhé poloviny 19. století

2. 1. Právní úprava podle rakouského soudního řádu

Pro habsburskou monarchii byl typickým jevem velmi úzká spjatost vývoje státu a práva druhé poloviny 19. století s vývojem za pozdního feudalismu. To mělo také za následek, že zmíněný josefínský civilní soudní řád přežil svou dobu a byl dlouho uplatňován v éře liberálního kapitalismu. I když od poloviny 19. století se stále více ukazovala nutnost reformovat soudní řád, k zásadním změnám nedošlo. Pokusů o vydání nového procesního práva zde však bylo několik. První návrh pocházel z roku 1867 vycházející z práce tzv. Hannoverské komise svolané bývalým německým spolkem k vypracování soudního řádu pro státy tohoto seskupení. Za základ tato komise vzala soudní řád pro Hannovera z roku 1850. V roce 1870 byl dokonce přijat poslaneckou sněmovnou, dál však o něm jednání nepokračovalo. Stal se ovšem podkladem pro vypracování druhého návrhu jenž sice měl být rovněž předmětem jednání parlamentu, ale k tomu také nedošlo. Roku 1876 předložil ministr spravedlnosti prof. Glaser třetí návrh poslanecké sněmovně. Avšak ani tato osnova neměla šťastný konec. Stejný osud stihl i čtvrtý návrh vypracovaný z iniciativy ministra Pražáka.¹¹

Rozvoj obchodních styků a jeho techniky se v rakouském procesním zákonodárství odrážel jen v několika doplňcích jimiž došlo k zavádění různých zvláštních a mimořádných řízení. Jak známo, pro rakouský kapitál, který překonával vývojové stadium volné soutěže, byly přitažlivé zejména vzory nových francouzských a německých procesních předpisů. V sousední Německé říši došlo k úpravě procesního práva roku 1877 a ta se stala přímým vzorem pro rakouskou úpravu z roku 1895 (autor dr. Frant. Klein). Tehdy konečně byla vydána již zmíněná tzv. jurisdikční norma a uvozovacím zákonem (zák. č. 110/1895 ř. z. a č. 111/1895 ř. z.), nový civilní soudní řád s uvozovacím zákonem (zák. č. 112/1895 ř. z. a č. 113/1895 ř. z.) a nový exekuční řád s uvozovacím zákonem (zák. č. 78/1896 ř. z. a č. 79/1896 ř. z.). Všechny tyto zákony nabyly účinnosti 1. ledna 1898.

Civilním soudním řádem z roku 1895 (zákon č. 113 ř. z.) upravoval rozhodčí řízení v § 577 a násl. Podmínkou rozhodčího řízení byl platný projev soukromé vůle, podle něhož měla být jistá sporná věc rozhodnuta soukromými osobami. Vedle závěti, jiných tehdy uznávaných opatření a stanov, tato vůle musela být vyjádřena ve smlouvě stran (compromissum), přičemž bylo zapotřebí aby se tato smlouva vztahovala na určitý spor z jistého právního a mezi stranami již existujícího poměru. Přitom se mohlo jednat o spor buď již propuknuvší nebo v budoucnu hrozící, o němž jinak byly oprávněny rozhodovat řádné soudy. Smlouva musela být uzavřena

¹¹E. Ott: *Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního*, díl II, Praha 1901, s. 289.

stranami tohoto sporu nebo právního poměru, resp. jejich zákonnými zástupci (v tom případě ovšem bylo zapotřebí schválení poručenského úřadu). Další podmínkou bylo, aby strany o předmětu sporu byly oprávněny uzavřít smír. Zákon rovněž předepisoval písemnou formu této smlouvy.

Taková smlouva měla za následek povinnost pro strany, aby spor daly vyřídit rozhodcům (podle tehdejší terminologie rozhodčím). Pro takový spor byly řádné soudy nepřislušné. Ovšem obrana nepřislušnosti (exc. de exspectando arbitrio) měla být uplatněna včas a nebylo lze k ní přihlížet z moci úřední.

V dalších ustanoveních občanského soudního řádu byl upraven mechanismus jmenování rozhodců a vlastní rozhodčí řízení.

Rozhodce mohl být jmenován již v rozhodčí smlouvě samé. Nebylo-li tomu tak, mohlo být v této smlouvě alespoň obsaženo ustanovení o počtu a způsobu jmenování rozhodců. Zákon tedy umožňoval několik způsobů ustanovování rozhodců. Buď k tomu byly povolány obě strany, tak, že každá z nich volila si svého rozhodce. Smlouvou však mohlo být svěřeno jmenování rozhodce jen jedné ze smluvních stran. Vedle toho mohlo být ustanoveno, že obě strany zřizují rozhodce společně. Poslední možnost byla, že jmenování rozhodce bylo svěřeno třetí osobě.

Nebylo-li však ve smlouvě o ustavování rozhodců nic stanoveno platilo, že jmenuje každá ze stran jednoho rozhodce a tito si volili předsedu. V případě, že se strany nemohly dohodnout zřídit rozhodce provedl tak soud na návrh stran. Příslušný k tomu byl soud, jenž by jinak k rozhodování sporu byl příslušný.

Rakouský procesní řád přesně nespécifikoval osobu rozhodce. Z toho se usuzovalo, že „stačí zde všeobecná způsobilost usuzovací a rozhodovací“. Nebyly tedy vyloučeny ani osoby nezletilé. Vzhledem k tomu, že rozhodčí výrok musel být podepsán, nepřímo tím bylo stanoveno, že rozhodce musí umět psát. Zákon (§ 578) výslovně z možnosti být rozhodcem vylučoval pouze soudní úředníky, pokud byli v aktivní službě.

Zákon rovněž nestanovil počet rozhodců. Mohl být tedy rozhodce jeden, dva a více. Byli-li rozhodci dva, bylo zapotřebí jejich jednomyslnosti. Bylo-li jich více, k platnému ustavení bylo třeba absolutní většiny hlasů, pokud samozřejmě v rozhodčí smlouvě nebylo stanoveno jinak.

Způsob jednání rozhodčí komise mohl být specifikován buď v rozhodčí smlouvě nebo mohl být dodatečně ujednán písemnou úmluvou stran. Nestalo-li se tak, ustanovili si rozhodci podle svého vlastního uvážení postup řízení sami. Ovšem vázání zákonem byli potud, že

- a) museli před vydáním výroku vyslechnout strany,
- b) museli zjistit skutkový stav případu o němž rozbodovali,
- c) rozhodčí výrok musel být vydán písemně.

Za účelem zjišťování skutkového stavu mohli rozhodci vyslýchat strany, svědky i znalce, ovšem jen nepřísežně a dobrovolně. Neměli tedy žádnou donucovací pravomoc.

Po projednání věci rozhodci vynášeli rozhodčí výrok, jenž ovšem nesměl odporovat hmotněprávním předpisům, jež byly *ius cogens*, a také nesměl odsuzovat jednu stranu k činu z právního hlediska nepřipustnému nebo nedovolenému. Proto muselo být vysloveno z jakého právního důvodu se plnění ukládalo. Rozhodčí výrok mohl obsahovat i rozhodnutí závislé na vykonání přísahy jednou stranou o přesně vyznačených skutkových okolnostech, přičemž následky spojené s vykonáním nebo nevykonáním přísahy musely být přesně stanoveny.

Strany se mohly domáhat i neúčinnosti rozhodčího výroku u soudu a to z následujících důvodů:

- a) nedostatku zákonného podkladu pro zahájení rozhodčího řízení,
- b) porušení formálních zákonem nebo smlouvou stanovených náležitostí,
- c) vad rozhodčího výroku
 - překročili-li rozhodci hranice své působnosti,
 - odporoval-li výrok nezměnitelným právním předpisům,
 - odsuzoval-li rozhodčí výrok jednu stranu k něčemu co bylo podle zákona nepřipustné nebo nedovolené.
- d) pokud zde byly důvody pro něž zákon povoloval žalobu pro obnovu řízení.

Právní teorie i praxe však poukazovaly na celou řadu problémů v oblasti rozhodčího řízení. Demonstrativně si to ukážeme na rozhodčím řízení v oblasti pojišťovnictví. Některé tehdejší problémy se mohou jevit jako aktuální i dnes.

V zákoně o pojistné smlouvě z roku 1934 bylo v 2. odstavci § 11 uvedeno, že „*lze ujednat, že výše plnění, k němuž jest pojistitel zavázán, má stanoviti rozhodčí soud*“. Tohoto ujednání se však pojištěná osoba nemohla dovolat, pokud sama odpírala plnit. Z toho tedy vyplývalo, že právní předpis vycházel z předpokladu, že veškeré právní otázky nemůže rozhodovat rozhodčí soud, ovšem na druhé straně tento je způsobilý jednat o výši plnění, tedy o ocenění vzniklé škody, která má být pojištěné osobě nahrazena. V tomto případě zákon dával možnost obrátit se na rozhodčí soud. Vycházelo se z toho, že právě tyto otázky mnohem lépe vyřeší odborníci než profesionální právníci. Proto bylo obvyklé smluvní ustanovení v pojistných smlouvách, že výše škody zjistí „*znalci*“, jež si obě strany určí. Uvedené ustanovení však vyvolalo celou řadu problémů a nejasností na něž musela reagovat jak judikatura, tak právní teorie.

Především šlo o právní postavení rozhodců a o právní povahu a sílu jejich výroku. V tomto směru můžeme nalézt rozpory zvláště před přijetím definitivní právní úpravy pojišťovací smlouvy z roku 1934, jak v judikatuře, tak v odborných pojednáních z této doby. Například právní teorie mnohdy upozorňovala na analogická ustanovení říšskoněmeckého zákona o pojistné smlouvě, kde se rovněž hovořilo o „*znalcích*“ (Sachverständige), přičemž se vycházelo především z ustanovení objevujících se v pojistných podmínkách, které upravovaly tzv. odhadní řízení (Abschätzungsverfahren). Zde bylo stanoveno, že měla být dána možnost ujednání, že

tito znalci určí výši škody přičemž toto určení nemá být pro soudce závazné pouze tehdy, „*jestliže se zřejmě od skutečného stavu věci podstatně odchylní*“ (viz § 64 říšskoněmeckého zákona o pojistné smlouvě). Z toho tedy vyplývala možnost soudního přezkoumání rozhodčího výroku, čímž by se postavení rozhodčího orgánu mnohdy snižovalo na postavení znalců bez rozhodovacího práva. Zároveň by se předpokládala velmi podrobná právní úprava reagující až kazuisticky na nejrůznější případy, které se v právní praxi mohly objevit. Z toho důvodu, jak ve všech návrzích, tak v definitivním znění zákona o pojistné smlouvě se celkem jednoznačně dávala možnost rozhodnout pouze rozhodčímu soudu o výši plnění. V tomto směru tedy ustanovení našeho zákona o pojistné smlouvě a obchodního zákoníku říšskoněmeckého se podstatně odlišovalo.¹²

Přes tuto celkem jednoznačnou dikci zákona se však v právní praxi objevovala řada dalších problémů. Proto již v roce 1917 při vydání prvního zákona o pojistné smlouvě byl nucen Nejvyšší soud ve Vídni reagovat řadou svých rozhodnutí na problémy objevující se v právní praxi.

Především zde byl zajímavý vztah tohoto ustanovení zákona o pojistné smlouvě k § 577 občanského soudního řádu z roku 1895, který upravoval rozhodčí řízení. Stanovisko Nejvyššího soudu ve Vídni ovšem jednoznačně uvádí, že rozhodčí soud není rozhodčím soudem ve smyslu ustanovení občanského soudního řádu (viz již zmíněný § 577), protože není jeho úkolem, aby rozhodoval „*o právních rozepřích*“, nýbrž se jedná pouze o sbor znalců s rozhodčí pravomocí. Proto tento sbor je povolán jen k tomu, a by zjistil okolnosti rozhodné pro výši plnění pojišťovny. Pro obsazení a řízení tohoto sboru mohou platit předpisy občanského soudního řádu jen potud, pokud se dá předmět výroku omezit na znalecký posudek. Z toho důvodu neslo ani použít ustanovení § 588¹³ a § 595¹⁴, čís. 8 občanského soudního řádu.¹⁵ Naše judikatura se však s tímto stanoviskem zcela neztotožnila.

Dále šlo o přesné vymezení, kdy se skutečně jedná pouze o případ určení „*výše plnění*“. V tomto směru bylo například jednoznačně stanoveno, že při otázce trvalé invalidity v důsledku úrazu jde o určení důvodu nároku, nikoli tedy o výši plnění z pojistné smlouvy. Z toho důvodu tato otázka musela být řešena soudem.¹⁶ V případě určení škody zase bylo rozhodnuto, že „*rozhodčí soud nemá podle § 11, odst. 2 poj. ř. rozhodovati přímo o výši plnění, jímž jest pojišťovna povinna, nýbrž o okolnostech tuto výši podmiňujících a podléhajících určení o odhadu znalců. K tomu patří při pojištění proti škodě zjištění ceny veškerých v době nastalé škody*

¹²J. Hora: *Pojistné právo*, Praha 1934, s. 111–112; Tisky senátu Národního shromáždění Republiky československé, III. volební období, zpráva ústavního výboru o ustanovení senátu k vládnímu návrhu zákona o pojistné smlouvě, tisk. 2291.

¹³Viz § 588 občanského soudního řádu z roku 1895.

¹⁴Viz § 595 čís. 8 občanského soudního řádu z roku 1895.

¹⁵Rozhodnutí Nejvyššího soudu ve Vídni z 13. 10. 1931, 1 Ob 839/31.

¹⁶Rozhodnutí Nejvyššího soudu ve Vídni z 15. 2. 1916, Rv I 56/16.

tu jsoucích a pojištění podléhajících, jakož i po škodě zbylých stejných předmětů".¹⁷

Použití ustanovení o rozhodčím soudu bylo také možné jen v případě, že jak pojišťovna, tak pojištěná osoba neodmítala plnění.¹⁸

Sporné mnohdy také bylo, kdo mohl být členem rozhodčího soudu. Tak především se mělo jednat o odborníky, kteří byli schopni s mnohem většími zkušenostmi než soudce rozhodnout o předmětu sporu. V tomto směru tedy, jak jsme již výše uvedli, zde byla celkem neomezenost, záleželo pouze na vůli stran. Zajímavá situace byla u vzájemných pojišťoven, kde každá pojištěná osoba byla jejich členem. Ani tato okolnost nezpůsobovala překážku účastnit se řešení sporu pojišťovny proti jinému členu.¹⁹

Sporné byly i další věci. Pojistné podmínky většinou stanovily, že pojištěná osoba pozbývá nárok na náhradu škody. Tohoto ustanovení se však pojišťovna nemohla dovolávat, zdráhala-li se pojištěná osoba jmenovat svého rozhodce do rozhodčího soudu, který měl podle pojistných podmínek rozhodovat o výši náhrady nebo odpírala-li vůbec, aby výše škody byla stanovena rozhodčím soudem. V těchto případech musela pojišťovna se pouze obrátit na soud, aby tento místo odpírající pojištěné osoby jmenoval rozhodce do rozhodčího soudu.²⁰

Zároveň bylo přesně určeno, kdy pojištěná osoba ztrácí právo na žalobu u rozhodčího soudu. Tak tomu bylo například, když pojištěná osoba po likvidaci škody provedené úředníkem pojišťovny podepsala protokol se závěrečným osvědčením, v němž se vzdala námitek proti výši zjištěné škody a kvitanci na příslušnou částku. V případě, že pojištěná osoba při podpisu učinila jakékoli ústní prohlášení, které bylo v rozporu s obsahem podepsaných listin, nemělo toto prohlášení žádnou právní relevanci, protože, jak prohlásil Nejvyšší soud v roce 1926, „tímto prohlášením byla definitivně stanovena výše odškodného a pojistník nemůže již žádati o svolání rozhodčího soudu.“²¹

Z formálního hlediska stačilo, aby úmluva o rozhodčím soudu byla pojata do pojistných podmínek, nebylo proto nutné, aby byla učiněna odděleně v písemné formě.²²

V případě, že pojištěná osoba uplatnila žalobou u řádného soudu svůj nárok ohledně výše náhrady, když bylo v pojistných podmínkách ujednáno, že o sporné výši má rozhodovat rozhodčí soud, jednalo se o nepřislušnost řádného soudu. Z toho důvodu námitka nepřislušnosti musela být uplatněna žalovanou stranou nejpozději

¹⁷Rozhodnutí Nejvyššího soudu ve Vídni z 3. 1. 1917, Rv. I 387/16.

¹⁸Z řady rozhodnutí k tomu to problému vybíráme: Rozhodnutí Nejvyššího soudu ve Vídni z 11. 4. 1917, Rv. V 72/17; Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, in Sbirka rozhodnutí Nejvyššího soudu republiky Československé ve věcech občanských, uspořádaných Drem Františkem Vázným, čís. 8835 (dále jen Vázný); Vázný čís. 12 3000.

¹⁹Vázný čís. 2562.

²⁰Vázný čís. 3327.

²¹Vázný čís. 7263.

²²Vázný čís. 3327.

při prvním stání, protože z moci úřední nebo v případě později vznesené námítky nebylo možné se tímto zabývat. Když strana neuplatnila námitku nepřislušnosti, mělo se za to, že obě strany mlčky upustily od rozhodčí smlouvy.²³

Zákon o pojistné smlouvě, ani občanský soudní řád v podstatě nestanovil postup, který je pro rozhodce závazný při zjišťování výše škody. Proto rozhodci byli oprávněni si k zjištění skutkové podstaty pro své rozhodnutí zvolit způsob, který uznali za nejvhodnější. Pojištěná osoba proto nemohla napadnout rozhodčí výrok z důvodu, že rozhodčí soud překročil meze své působnosti tím, že nepoužil pro zjištění výše škody způsob, který pojištěná osoba navrhovala. Občanský soudní řád pouze stanovil (§ 595 č. 2), že strana musí být v rozhodčím řízení slyšena. Tato povinnost byla splněna, jestliže jí byla dána možnost, aby udala a doložila, kolik a jaké ceny byly věci, o nichž měl rozhodčí soud rozhodnout.²⁴

Jak již jsme výše uvedli, vlastní průběh rozhodčího řízení byl formální. Rozhodcové měli ovšem povinnost se nejprve seznámit se skutkovým stavem věci a mohli i vyslechnout svědky i znalce, pokud se k nim dobrovolně dostavili. Zásada dohovorlosti tu byla zdůrazněna i tím, že se nepřiznávalo právo nechat je předvést. Pokud bylo potřeba provést nějaké další důkazy, museli se obrátit na soud, který je zajistil.

Základy rozhodčího řízení, které mohly být samozřejmě v některých případech značné, nesla podle § 58 odst. 1 zákona č. 501/1917 ř. z. (resp. podle stejného paragrafu zákona č. 145/1934 Sb.) pojišťovna. Mohlo být pouze ujednáno, že pojištěný bude hradit náklady rozhodce, kterého si ustanovil (nikoli tedy již na vrchního rozhodce nebo rozhodce jmenovaného soudem). Rovněž toto ustanovení mělo chránit zájmy pojištěných, kteří si zaplacením svého zástupce zajišťovali jeho nezávislost, ale zároveň jim vznikaly neúměrné výdaje.

Vázanost rozhodců svým výrokem nastala již okamžikem jejich podpisu prvopisu rozhodčího výroku i vyhotovení pro obě strany. V případě, že by svůj nesouhlas rozhodce projevil později, nemělo to již vliv na účinky rozhodčího výroku.²⁵ Pro obě strany se stal výrok rozhodčího soudu závazným vždy v podstatě ve stejném okamžiku, a to i v situaci, kdy pojišťovna například odpírala plnění z důvodu podvodných údajů při provádění rozhodčího řízení. Stejně tak pojištěná osoba se nemohla dovolávat žalobou u řádného soudu dalšího odškodnění, které by převyšovalo částku zjištěnou rozhodčím výrokem, pokud rozhodčí výrok byl právoplatný.²⁶

Rozhodčí výrok měl účinek právoplatného rozsudku. Bylo však možné proti věci právoplatně rozsouzené rozhodčím soudem namítat, že rozhodčí výrok je neúčinný (podle tehdejší terminologie bezúčinný). Nebylo tedy třeba, aby otázka neúčinnosti rozhodčího výroku byla řešena ve zvláštním sporu, nýbrž mohlo být o ní, ovšem

²³Vázný čís. 6732.

²⁴Vázný čís. 7263.

²⁵Tamtéž.

²⁶Vázný čís. 9015.

přednostně, rozhodnuto ve sporu o plnění zahájeném pojištěnou osobou proti pojiš-
tovně. Nesprávnost rozhodčího výroku nebo neúplnost zjišťovacího řízení nezpůso-
bovala výrok neúčinný. Stejně tak nesprávný postup rozhodčího soudu byl důvodem
neúčinnosti jen potud, pokud se přičil smlouvě o rozhodčím řízení.²⁷

Rozhodčí soud vzhledem k tomu, že byl zřízen jen k účelům zjištění výše škody,
neměl právo ukládat stranám jakékoliv plnění.²⁸

Proti rozhodnutí rozhodčího soudu bylo pochopitelně možno vznést odpor. Při-
čemž rozhodující zde byla tzv. neúčinnost, jejíž podmínky byly upraveny v § 595
občanského soudního řádu.²⁹ Samozřejmě, že jak upozorňovalo rozhodnutí Nejvyšší-
ho soudu ve Vídni z roku 1931, nebylo možné aplikovat ustanovení tohoto paragrafu
pod číslem 8.³⁰

Důležitá byla pochopitelně otázka vykonatelnosti rozhodčího výroku, neboť na
ní samozřejmě závisel význam celého rozhodčího řízení. Podle josefinského soud-
ního řádu mohly strany zmocnit rozhodčí soud rovněž k provedení exekuce. Nový
exekuční řád z roku 1896 však jednoznačně přikazoval povolení a výkon exekuce na
základě rozhodčího výroku výlučně jen do příslušnosti řádných soudů. Podle § 1,
č. 16 exekučního rakouského řádu a podle § 1, čís. 7 lit. e) exekučního uherského
zákona ve znění čl. V. čís. 1 zákona ze dne 19. ledna 1928, č. 23 Sb. z. byly exekuč-
ními tituly jednak právoplatná rozhodnutí rozhodčích soudů, jednak smíry uzavřené
před těmito soudy. Samozřejmě obojí musely vykazovat všechny náležitosti přede-
psané pro ostatní exekuční tituly. Pro exekuční tituly vzniklé na základě rozhodčího
řízení o výši plnění z pojistné smlouvy přitom nebyly předepsány žádné zvláštní ná-
ležitosti, žádné speciální ustanovení o výkonu rozhodnutí těchto exekučních titulůch
neobsahoval ani exekuční řád, ani zákon o pojistné smlouvě. Postupovalo se stejně
jako v kterémkoli jiném exekučním řízení.

Na rozhodčím řízení v oblasti pojišťovnictví jsme si tedy ukázaly nejen specifika
toho druhu rozhodčího řízení, ale problémy, které se tehdy objevovaly i týkaly se
obecně všech druhů rozhodčích řízení.

Na Slovensku a na Podkarpatské Rusi platila pro rozhodčí řízení obdobná právní
pravidla s minimálními odlišnostmi.³¹

2. 2. Řízení před burzovními rozhodčími soudy

Pokud šlo o burzovní obchody, zákon č. 67/1875 ř.z. umožňoval vytvořit bur-
zovní rozhodčí soudy. Tyto soudy byly zřízeny stanovami jednotlivých burz a byly
příslušny:

²⁷Vážený čís. 11 350.

²⁸Rozhodnutí vrchního soudu ve Vídni ze 7. 7. 1931, R 2 515/31.

²⁹Rozhodnutí Nejvyššího soudu ve Vídni z 26. 4. 1933, Ob 393/33.

³⁰Rozhodnutí Nejvyššího soudu ve Vídni z 13. 10. 1931, I Ob 839/31.

³¹V. Hora: *Československé civilní právo procesní*, III díl, Praha 1924, zejména s. 163, 211
a násl.

- a) pro spory vznikající z burzovních obchodů, obligatorně, pokud samozřejmě
strany písemným ujednáním tyto soudy nevyloučily,
- b) pro spory z obchodů se zbožím uzavřených mimo burzu tehdy jestliže:

- byla-li každá ze sporných stran orgánem veřejné správy, obchodní spo-
lečností, výrobním nebo hospodářským společenstvem, členem nebo
navštěvovatelem burzy nebo osobou, jež se zabývá prvotní výrobou,
zpracováním výrobků nebo výměnou takových movitých věcí, jež byly
předmětem dotčeného obchodu,
- bylo-li předmětem obchodu, z něhož spor vznikl, zboží, s nímž na do-
tčené burze lze obchodovat,
- podrobily-li se buď obě strany písemnou smlouvou výroku burzovního
rozhodčího soudu, nebo šlo-li o protokolované obchodníky, členy nebo
navštěvníky burzy, a tito přijali bez námitek závěrečný list, v němž
byla obsažena doložka, že spory z toho, kterého obchodu mají být
rozhodnuty burzovním rozhodčím soudem.

Toto podrobení burzovnímu rozhodčímu soudu bylo však neúčinné šlo-li o země-
dělce, a byl-li sporný obchod v patrném nepoměru k polnímu hospodářství touto
stranou provozovanému.

Složení rozhodčího soudu bylo upraveno stanovami, přitom ovšem muselo být
postaráno o to, aby strany, jež nebyly členy ani navštěvovateli burzy, mohly si
zvolit rozhodce, jež burze nenáležely. Dále musel být členem rozhodčího soudu
(ovšem jen s hlasem poradním) tajemník, jenž byl právníkem způsobilý k vykonávání
soudcovského úřadu a byl potvrzen ministerstvem financí v dohodě s ministerstvem
spravedlnosti. Samotné řízení před tímto rozhodčím soudem bylo rovněž upraveno
stanovami. Ovšem i zde zákon stanovil určité formalities, jejichž nedodržení bylo pod
hrozbou zmatečnosti rozhodnutí rozhodčího soudu. Byly to podmínky veřejnosti
jednání, podmínky o procesní způsobilosti stran a o rovném slyšení stran. Dále
zákon předepisoval ustanovení jež ve stanovách musela být obligatorně uvedena.

Poměr burzovních rozhodčích soudů k řádným soudům byl vymezen nimo jiné
tak, že prohlásil-li právoplatně rozhodčí soud svou nepřislušnost nebo odmítl žalobu
z důvodů uvedených v zákoně, byl tímto výrokem řádný soud vázán; takže pro-
jednání předmětné věci nemohl odepřít. Dále nález rozhodčího burzovního soudu
podléhal v jistém směru přezkoumání soudů řádných. Procesní prostředky k tomu
poskytnuté byly jednak zmateční stížnost, jednak žaloba o neúčinnosti rozhodčího
nálezu. Příslušným byl v obou případech sborový soud I. instance, a sice obchodní
soud (senát) toho místa, v jehož obvodu měl burzovní rozhodčí soud svoje sídlo.

2. 3. Rozhodčí komise pro závody se závodními výbory

Podle zákona č. 330/1921 Sb. ze dne 12. srpna 1921 byly zřízeny závodní
výbory pro každý samostatný výdělečný činný závod, v němž bylo trvale zaměstnáno

minimálně 30 zaměstnanců a jenž trvale nejméně půl roku od zahájení výroby. Tento závodní výbor, jenž byl volen na dobu jednoho roku, měl nejméně 3 a nejvíce 20 členů podle počtu zaměstnanců. Jeho účelem bylo hájit hospodářské, sociální a kulturní zájmy zaměstnanců závodu. Kromě uvedeného závodního výboru byla zřizována tzv. rozhodčí komise, a to zpravidla pro každý obvod okresní politické správy. Komise byla šestičlenná. Předsedou byl soudce z povolání znalý živnostenských věcí a byl jmenovaný předsedou příslušného sborového soudu. Ten také jmenoval náměstka, nebo náměstky, jimiž mohli být v místech, kde nebyl zřízen soud, i veřejní úředníci znalí práva.³²

Další členy rozhodčí komise jmenoval předseda politického úřadu první instance, a to jednoho přísedícího jako odborného znalce z veřejných úředníků působících sociálně politicky nebo národohospodářsky, a po dvou zástupcích zaměstnavatelů a zaměstnanců (a jejich náhradníky), přitom si musel vyžádat návrhy příslušných odborových organizací. Funkční období členů komise bylo čtyřleté.

Složení senátu bylo vyhrazeno předsedovi. K líčení povolával vždy ty členy rozhodčí komise nebo jejich náhradníky, kteří byli stejného nebo příbuzného povolání, nebo ze stejné skupiny (dělnické nebo zřízenecké), o jejíž věc šlo. Podle potřeby mohl předseda vytvořit i více senátů a přidělit jim věci odpovídající jejich odbornému složení. Rozhodčí komise byla schopná se usnášet, bylo-li v tom, kterém senátu přítomno dohromady šest osob ze členů nebo jejich náhradníků, ale vždy tak, aby byli členové z řad zaměstnavatelů a zaměstnanců zastoupeni stejným počtem.

Úkol rozhodčí komise byl v podstatě dvojitý, jednak veřejnoprávní, jednak soukromoprávní.

Z oblasti veřejnoprávního charakteru činnosti můžeme upozornit na následující:

- a) Vyřizování stížností pojících se ke členství závodního výboru. Sem patřila stížnost do způsobu provedení volby a do jejího výsledku, rozhodování o rozpouštění celého závodního výboru pro jeho hrubé porušení povinností nebo o zbavení jednotlivého člena členství v závodním výboru, jenž neplnil své povinnosti nebo je hrubě porušoval, případně jako delegát závodního výboru ve správní radě nebo valné hromadě porušil povinnost mlčenlivosti o tom, co mu bylo ve vykonávání této činnosti výslovně označeno za důvěrné. Konečně musel dát rozhodčí komisi souhlas k propuštění člena závodního výboru z podniku správou závodu.
- b) Vyřizování všech sporů vznikajících z důvodu zřízení a činnosti závodního výboru nebo úhrady nákladů závodního výboru.
- c) Spory o rozsah práv a povinností členů závodního výboru.

³²Viz § 26 odst. 2. zákona č. 330/1921 Sb., dále k tomu § 28 odst. 2 vládního nařízení č. 2/1922 Sb. ze dne 21. prosince 1921. Toto vládní nařízení však bylo Nejvyšším soudem prohlášeno za neplatné, pokud dopouštělo, aby i pro místa, v nichž je soud, náměstkem předsedy byla jmenována osoba z řad veřejných úředníků znalých práva a nikoli soudce z povolání, poněvadž to odporovalo výše citovanému zákonu – viz nálezy Nejvyššího soudu z 30. září 1923 č.j. 8176/23 publikované v příloze Soudcovských listů pod č. 19.

Z oblasti soukromoprávního charakteru činnosti můžeme upozornit na následující:

- a) Propuštění dělníka nebo zřízence, který byl alespoň tři roky nepřetržitě v podniku zaměstnán.
- b) Nárok na mzdu nebo plat jednotlivého člena závodního výboru za dobu, po kterou musel být výjimečně nebo nevyhnutelně činným v pracovní době pro závodní výbor, pokud by mu majitel závodu tuto mzdu odpíral.

Všechny ostatní soukromoprávní problémy vznikající z pracovněprávního poměru jednotlivých zaměstnanců byly z příslušnosti rozhodčích komisí výjímky.

Pro řízení před uvedenou rozhodčí komisí platil, stejně jako v jiných případech jak jsme uvedli, občanský soudní řád. Určité odlišnosti v jejich jednání však přece jen byly:

- a) Z jednání byla vyloučena veřejnost. Přítomni mohly být jen tři důvěrníci z každé strany.
- h) Poněvadž rozhodčí komise byla šestičlenná, rozhodovala většinou hlasů a při rovnosti hlasů byl rozhodující názor předsedy komise.
- c) Nedostavili-li se zástupci jedné strany bez omluvy, kterou by předseda uznal za důvodnou, jednání bylo odročeno a předseda svolal komisi znovu s upozorněním, že při novém jednání rozhodnou o věci člen znalec spolu s předsedou bez ohledu na to, zdali ta nebo ona skupina k jednání se dostavila či nikoli. Při novém jednání tedy rozhodovala celá komise jen tehdy, dostavili se k ní zástupci obou stran. Dostavila-li se jen jedna strana, museli se zástupci dostavivší se strany zdržet hlasování.
- d) O námitkách proti člena rozhodčí komise z důvodů jeho vyloučení nebo předpojatosti rozhodoval předseda komise s konečnou platností. Šlo-li o předsedu rozhodčí komise, rozhodoval předseda příslušného sborového soudu.
- e) Strany se mohly dát zastupovat před rozhodčí komisí svými „druhy z povolání nebo činovníky nebo zřízenci odborových sdružení“. Advokáti ani notáře strany zastupovat neměli, pokud nebyli funkcionáři příslušných odborových sdružení.
- f) Rozhodčí komise měla rozhodnout do 7 dnů. Tato lhůta však byla jen pořádková. Její nedodržení nemělo právní důsledky.
- g) Rozhodnutí se dělo formou nálezu, jenž předseda vyhlásil veřejně. Muselo být podepsáno předsedou a dodáno vždy stranám. Rozhodčí komise musela také rozhodnout o tom, mělo-li být rozhodnutí veřejně vyhlášeno v závodě nebo v novinách.
- h) O náhradě nákladů rozhodovala rozhodčí komise jen při svévolném vedení sporu a na návrh strany, která zvítězila.

Již tehdejší názory jak z oblasti právní praxe, tak právní teorie na charakter těchto rozhodčích komisí se značně různily. Již tehdy bylo zcela nejasné jak rozlišit, na základě jakých kritérií, rozhodčí komise, od rozhodčích soudů. Uvedené rozhodčí komise byly komise, které rozhodovaly jisté soukromoprávní spory. Postupovaly

přítom, kromě uvedených odchylek, podle zásad občanského soudního řádu. Byly obsazeny členy, jimž bylo třeba přiznat v jejich činnosti právní postavení soudců. To platilo zcela nepochybně o předsedovi, jimž byl soudce z povolání, a jenž tím, že se stal předsedou rozhodčí komise, nepřestal být soudcem. To platilo i o ostatních členech rozhodčí komise, kteří mohli být vyloučeni nebo mohli být odmítnuti stejně jako soudci v civilním řízení. Rozhodčí komise konečně byla při svém rozhodování vázána právními předpisy, proto předseda i jeho náměstkové musely být osobami znalými práva. To vše dávalo za pravdu těm hlasům, které tyto rozhodčí komise řadily mezi soudy, a to mezi soudy rozhodčí o nichž pojednávala ústavní listina z roku 1920 ve svém § 104.

V literatuře se však objevoval i jiný názor, podle něhož by šlo o správní úřad. Tento názor se opíral o skutečnost, že přednosta politického úřadu první instance měl právo jmenovat přisedící komise a odvolávat je. Konečně i to, že nálezy rozhodčích komisí musely být opatřeny politickým úřadem doložkou o vykonatelnosti, měly-li být soudně vykonatelné. S těmito názory korespondovala i tehdejší praxe Nejvyššího správního soudu. Odborná literatura se však s tímto názorem vždy neztotožňovala.

2. 4. Rozhodčí soudy hornické

Hornické rozhodčí soudy byly v první republice upraveny nejprve zákonem č. 145/1920 Sb., jenž byl nahrazen zákonem č. 170/1924 Sb.

Tyto rozhodčí soudy byly zřízeny v sídlech revírních rad při hornictví, a to v Praze, Plzni, Trutnově, Mostě, Karlových Varech, Českých Budějovicích, Moravské Ostravě, Brně a Bratislavě. V Praze byl zřízen kromě toho vrchní hornický soud.

Uvedené rozhodčí soudy byly příslušny:

1) Rozhodovat jako první instance o žalobách zaměstnanců v platových a mzdových sporech a o sporech o zrušení služebního nebo pracovního poměru za následujících podmínek:

- nevydala-li závodní rada (rada zřízenců při revírní radě) ve věci samé rozhodnutí do 15 dnů po podání žádosti,
- nebo učinila-li závodní rada rozhodnutí včas, ale závodní správa (majitel dolu) sice se neodvolala k rozhodčímu soudu, ale také nesplnila závazek uložený jí výrokem závodní rady (rady zřízenců),
- šlo-li o zaměstnance závodů, na kterých nebyla závodní rada,
- o stížnostech zaměstnanců do propuštění z práce bez výpovědi, k němuž došlo bez souhlasu závodní rady (rady zřízenců) nebo do uložení disciplinárních trestů,
- o stížnostech závodní rady (rady zřízenců) do propuštění zaměstnance z práce z trestu, bez výpovědi, pokud nešlo o případy propuštění podle § 202 horního zákona (tj. propuštěný zaměstnanec se dopustil zločinu, přečinu nebo přestupku ze ziskuchtivosti nebo proti veřejné mravnosti, případně přečinu nebo přestupku proti bezpečnosti osoby, cti nebo majetku svého zaměstnavatele), stalo-li se bez souhlasu závodní rady (rady zřízenců),

f) o žádostech závodní rady o zrušení pracovního nebo služebního poměru se členem závodní nebo revírní rady (rada zřízenců) a jeho náhradníkem, vyjma případy uvedené v § 11 zákona č. 144/1920 Sb. z 25. února 1920 o závodních a revírních radách při hornictví.

2) Rozhodovat jako odvolací instance o odvoláních zaměstnanců nebo závodní správy (majitele dolu) proti výroku závodní rady (rady zřízenců) ve sporech mzdových a platových a o zrušení pracovního nebo služebního poměru.

Hornické rozhodčí soudy byly složeny z dvou zástupců podnikatelů, dvou zástupců zřízenců a dvou zástupců dělníků. Vše stál předseda. Přisedící navrhovaly příslušné organizace a potvrzoval je ministr veřejných prací. Funkční období přisedících a jejich náhradníků trvalo 4 roky.

Jednotlivé případy rozhodovaly paritní senáty složené po dvou přisedících z každé zúčastněné skupiny. Jako stálý odborný poradce působil zástupce revírního báňského úřadu. Tento však nesměl být při hlasování. Předsedou hornického rozhodčího soudu směl být jen soudce z povolání z obvodu, pro který byl rozhodčí soud zřízen. Byl volen přisedícími a nebyla-li volba jednomyslná, byl jmenován ministrem veřejných prací po dohodě s ministrem spravedlnosti, jenž v každém případě volbu potvrzoval.

O odmítnutí a vyloučení předsedy a přisedících platila obdobná zákonná ustanovení jako o odmítnutí a vyloučení soudce v civilním soudním řízení, s tím, že o námitkách proti přisedícímu rozhodoval předseda rozhodčího soudu, o námitkách proti předsedovi rozhodoval předseda vrchního rozhodčího hornického soudu. V obou případech s konečnou platností.

Vrchní hornický rozhodčí soud se skládal ze tří soudců z povolání, z nichž jeden předsedal, a ze dvou přisedících, po jednom z každé zúčastněné skupiny. O námitkách proti soudcům z povolání rozhodoval předseda, o námitkách proti předsedovi rozhodoval vrchní hornický rozhodčí soud za předsednictví předsedova zástupce.

Pro řízení před rozhodčími hornickými soudy platily předpisy platné pro občanské soudní řízení platné v sídle rozhodčího soudu první instance. To znamenalo, že předpisy uherského civilního soudního řádu platily nejenom pro hornický rozhodčí soud v Bratislavě, nýbrž i pro vrchní rozhodčí soud v Praze, pokud šlo o odvolání proti rozsudku bratislavského rozhodčího soudu.

Líčení před rozhodčím soudem bylo veřejné. Rozhodovala většina hlasů všech členů soudu. Předseda hlasoval vždy jako poslední. Přisedící, kteří se nedostavili vůbec nebo v ustanovenou hodinu na sezení rozhodčího nebo vrchního rozhodčího soudu a řádně se neomluví, nebo opustili předčasně jednání nebo zanedbávali své úřední povinnosti jiným způsobem, mohl předseda potrestat pořádkovým trestem až do 300 Kč a uložit jim náhradu nákladů způsobených zanedbáním.

Znamenalo-li nedostavení se přisedících znemožnění jednání soudu, určil předseda nový rok. Při něm rozhodoval předseda s těmi přisedícími, kteří se dostavili, a u vrchního rozhodčího soudu rozhodoval předseda se soudci z povolání.

Jak již bylo uvedeno, pro řízení platilo občanský soudní řád, ať již rakouský nebo uherský. Určité odchylky zde však opět byly:

- a) Veškerá podání bylo třeba učinit u rozhodčího soudu písemně, a to v případech, ve kterých podle tehdy platných předpisů nebylo třeba vydat písemný výrok nebo sdělení, nejdéle ve 30 dnech od vzniku napadeného skutku.
- b) Strany se mohly nechat zastupovat „druhy z povolání nebo zmocněnci průmyslných odborových organizací, jejich jednatele nebo zřízenci“. Advokáti z povolání byli ze zastoupení vyloučeni.
- c) Rozhodnutí bylo třeba hned vyhlásit po tajné poradě veřejně. Muselo být písemně vyhotoveno, podepsáno předsedou a dodáno stranám do 8 dnů. Rozhodčí soud takto mohl rozhodnout o tom, mělo-li být rozhodnutí veřejně vyhlášeno na závodě nebo v novinách.
- d) Předseda poté co vyhlásil rozhodnutí, musel poučit strany o odvolacím právu a odvolací lhůtě.
- e) Odvolání bylo přípustno, pokud hodnota sporu převyšovala 100 Kč, do 15 dnů ode dne doručení, ale jen z důvodů, že rozhodnutí odporuje spisům, spočívá na nesprávném právním posouzení věci nebo že řízení je stíženo zmatkem nebo vadou, které zavinily nesprávná rozhodnutí ve věci.
- f) Rozhodčí soud první instance, u něhož se odvolání podávalo ve dvou stejnopisech, doručil jeden stejnopis odvolání odpůrci a oznámil mu, že může do konečné 15denní lhůty od doručení odvolání dodat své stanovisko (tzv. odpověď).
- g) Vrchní rozhodčí soud rozhodoval o odvolání v neveřejném zasedání, bez předchozího ústního jednání. Z tohoto pravidla však mohla být učiněna výjimka a veřejné zasedání mohl být nařízeno. Při tomto ústním jednání mohly být strany zastoupeny advokátem.
- h) U vrchního rozhodčího soudu se spor neprojednával znovu, nýbrž tento soud jen přezkoumával nález rozhodčího soudu v mezích návrhů učiněných v odvolání.
- i) Proti rozhodnutí vrchního rozhodčího soudu nebylo možné podání dalšího opravného prostředku.
- j) Svévolné vedení nebo svévolné protahování sporu bylo možné potrestat peněžitými pokutami, které připadaly revírní radě ve prospěch všeobecných hornických dobročinných zařízení.
- k) Výrok o nákladech sporu byl vynesena jen tehdy, kdy byl spor veden nebo protahován svévolně, a to vždy k návrhu strany.

2. 5. Rozhodčí komise pro pracovní spory z domácké práce

Na základě zákona č. 29/1920 Sb. z 12. prosince 1919, o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácké práce mohl ministr sociální péče zřídit pro odvětví,

pro něž již působila ústřední komise, tzv. obvodní komisi. Tyto obvodní komise byly povolány také k tomu, aby při sporech o pracovních a mzdových poměrech jejich výrobní odvětví a obvodu působily mezi jednotlivými skupinami zaměstnanců a zaměstnavatelů, nebo mezi jednotlivým zaměstnavatelem a jeho zaměstnanci ke smírnému dorozumění, nebo spor rozhodly nálezem.³³ Tím ovšem nebyly míněny spory z pracovního poměru mezi jednotlivým zaměstnavatelem a jednotlivým zaměstnancem, tedy spory soukromoprávní. Jednalo se o spory o pracovních a mzdových poměrech mezi skupinami zaměstnanců a zaměstnavatelů, nebo spory mezi jednotlivým zaměstnavatelem a jeho zaměstnanci (tedy všemi, nikoli jednotlivcem, jenž by žádal například zaplacení mzdy). Takovými spory z pracovního poměru byly míněny například spory vzniklé mezi těmito skupinami o době zadání a lhůtě odevzdání práce, nebo o způsobu vypočítávání mzdy a její výše, případně o ceně objednaného zboží atd. Proto rozhodně nešlo o řízení soudní; i když vládní nařízení č. 628/1920 Sb. uvádělo, že pro veškeré jednání před obvodními a ústředními komisemi domácké práce platí ustanovení civilního soudního řádu. Dobová odborná literatura tyto komise charakterizovala spíše jako orgány správní, zdůvodňující toto stanovisko tím, že každá komise musí své usnesení předložit ke schválení ministerstvu sociální péče.

2. 6. Rozhodčí soudy bratrských pokladen

Rozhodčí soudy bratrských pokladen vznikly v monarchii na základě zákonů č. 14/1890 ř. z. ze 17. ledna 1890, č. 178/1892 ř. z. ze 17. září 1892. V první republice došlo k jejich nové právní úpravě a to nejprve zákonem č. 608/1919 Sb. z 29. října 1919 a definitivně zákonem č. 242/1922 Sb. z 11. července 1922 a na něho navazujícím vládním nařízením č. 197/1923 Sb.

Podle poslední právní úpravy došlo v obvodu každé revírní bratrské pokladny ke zřízení rozhodčího soudu, jež se skládal ze stálého předsedy a jeho náměstků, jež jmenoval ministr veřejných prací ze soudců z povolání v dohodě s ministrem spravedlnosti, ze čtyř přísedících (náhradníků), z nichž po dvou přísedících a čtyřech náhradnících volila valná hromada, a to každá skupina (podnikatelé a členové) zvláště (na tři roky).

Tyto rozhodčí soudy byly věcně příslušníky rozhodování všech sporů, které vznikly z poměru pojišťovacích mezi revírní bratrskou pokladnou a jejími pojištěnci, dále k rozhodování sporů, vzniklých mezi revírními bratrskými pokladnami z provádění nemocenského pojištění.

Místně příslušný byl vždy ten revírní soud té revírní bratrské pokladny, k níž náležel podnik, v němž byl dotýčný pojištěnec zaměstnán. Šlo-li o spory mezi revírními bratrskými pokladnami, byl příslušný rozhodčí soud žalované bratrské pokladny.

Vrchní rozhodčí soud bratrských pokladen měl své sídlo v Praze. Rozhodoval v pětičlenném sboru a skládal se z předsedy (rovněž soudce z povolání) a čtyř pří-

³³K tomu viz vládní nařízení č. 628/1920 Sb.

sedících (po dvou přisedících a dvou náhradních volila na tři roky valná hromada Ústřední bratrské pokladny odděleně ve skupině členů a ve skupině zaměstnavatelů).

Vrchní rozhodčí soud rozhodoval o stížnostech podaných proti nálezům rozhodčích soudů, které bylo nutné podat do 30 dnů z důvodů, pro něž bylo přípustné dovolání podle § 503 civilního soudního řádu. Opravné prostředky nebo žaloby proti nálezům vrchního rozhodčího soudu již nebyly přípustné.

Pro řízení před rozhodčími soudy hratských pokladen platily předpisy civilního soudního řízení před okresními soudy, pokud nebylo v zákoně stanoveno jinak.

2. 7. Další rozhodčí soudy a rozhodčí komise působící v období první republiky.

Rozhodčích soudů a rozhodčích komisí v období první republiky působilo kromě jmenovaných ještě mnohem více, zejména v oblasti pojišťovnictví. Některé přešly ještě z monarchie.

Zejména je třeba upozornit na rozhodčí výbory živnostenských společenstev, jež vznikly podle živnostenského řádu č. 227/1859 ř. z., ve znění pozdějších změn a doplňků (úplné znění pod číslem 199/1907 ř. z.). Nedostatečná využitelnost živnostenských soudů a vyhrocování konfliktů mezi podnikateli a zaměstnanci si brzy vynutily vytvoření dalších soudů a rozhodčích komisí pracovněprávního charakteru. Již v prosinci 1919 byla příslušným zákonem zřízena rozhodčí komise pro úpravu služebního poměru v kovoprůmyslu, zákonem č. 100/1921 Sb. byly zřízeny rozhodčí soudy mzdové k upravení pracovního a služebního poměru v živnostech stavebních. Předsedu a jeho náměstka jmenovalo ministerstvo sociální péče ze soudců, za přisedící pak byly povolány osoby, které na jeho vyzvání jmenovaly organizace zaměstnanců a zaměstnavatelů.

Rozhodčí soudy stavební, jakož i tzv. soudy cenové byly vytvořeny na základě zákona č. 45/1922 Sb. (o stavebním ruchu).

Na základě zákona č. 207/1919 Sb. z 10. dubna 1919 byl zřízen rozhodčí soud dělnického úrazového pojištění. Vládním nařízením č. 356/1919 Sb. z 19. května 1919 u něho vznikl zvláštní horní senát pro úrazové hornické pojištění a na základě vládního nařízení č. 272/1919 Sb. vzniklo zvláštní oddělení pro úrazové zaopatření železničních zřízenců.

Již v rakousko-uherské monarchii vznikly na základě zákona č. 33/1888 ř. z. rozhodčí soudy nemocenských pokladen. Reorganizovány byly za první republiky zákonem č. 221/1924 Sb. Tyto soudy byly zřízeny u každé nemocenské pojišťovny a rozhodovaly ve tříčlenných senátech. Vyššími instancemi byly potom pojišťovací soudy zřízené v sídlech sborových soudů I. stolice a vrchní pojišťovací soud v Praze s působností pro celou republiku. Pojišťovací soudy i vrchní pojišťovací soud působily v senátech, jejichž přisedící byli voleni.

Rovněž ještě v monarchii vznikly rozhodčí soudy pro penzijní pojištění zřízenců v soukromých službách a službách veřejných zákonem č. 1/1907 ř. z. z 16. prosince

1906. Další jejich právní úprava byla vtělena do císařského nařízení č. 138/1914 ř. z. z 25. června 1914 a zákona č. 89/1920 Sb. z 5. února 1920.

Podle vládního nařízení z roku 1927 vznikly rozhodčí soudy pro nemocenské pojištění veřejných zaměstnanců.

2. 8. Počátky právní úpravy mezinárodní arbitráže

Do období mezi světovými válkami se datují také počátky právní úpravy mezinárodní obchodní arbitráže. Zejména to byl rok 1923, kdy byl v Ženevě (24. září 1923) přijat Protokol o doložkách o rozsudím, jehož signatářem se stalo i tehdejší Československo. Ve Sbírce zákonů a nařízení byl publikován pod číslem 191 v roce 1931. Smluvní strany se zde zavázaly uznávat platnost úmluvy o rozsudím a rozhodčí doložky mezi stranami podrobenými příslušné pravomoci různých smluvních států, podle které se strany zavázaly při některé obchodní smlouvě, jež může být vyřízena rozhodčím řízením na základě kompromisu, že veškeré, nebo některé spory, které by mohly vzejít z této smlouvy, předloží rozhodčímu řízení, i když toto rozhodčí řízení se bude konat v jiném státě než v tom, jehož pravomoc je podrobena každá ze stran zúčastněných na smlouvě.

Pod č. 192 Sb. rovněž v roce 1931 byla publikována Úmluva o výkonatelnosti cizích rozhodčích výroků, která na Protokol navazovala. Podle ní se smluvní strany zavázaly, že ní rozhodčí výroky vydané podle smlouvy o rozhodčích (rozsudích) nebo rozhodčí doložky podle Protokolu o rozhodčích doložkách budou výkonatelné na jejich území podle exekučních předpisů platných na území příslušného státu.

Úpravu institutů uznání a výkonu rozhodčích nálezů a někdy i smírů začaly obsahovat i některé mezinárodní dvoustranné smlouvy uzavřené Československem. Konkrétně šlo o smlouvy s Itálií (č. 127/1926 Sb., další byla z roku 1948 č. 172 Sb.), se Švýcarskem (č. 23/1929 Sb.), se Španělskem (č. 19/1931 Sb.), Portugalskem (č. 23/1031 Sb.) a Řeckem (č. 41/1929 Sb.).

3.

Postavení rozhodčího řízení po roce 1948

Rakouský soudní řád byl nahrazen novým soudním řádem až v roce 1950 (zákon č. 142/1950 Sb.), vytvořeným v období tzv. právníké dvouletky, jenž nabyt účinnosti dnem 1. ledna 1951. Ve své struktuře ještě rozhodčí řízení zachoval. Podstatně však omezil možnost uzavřít rozhodčí smlouvu. Tu bylo možné sjednat jen tehdy, jestliže jednou ze stran byla československá právnická osoba.

Jako obligatorní rozhodčí soudy působily

1. Rozhodčí soudy podle zákona č. 228/1946 Sb., o rozhodčích soudech pro úpravu některých závazků národních podniků (ve znění zákona č. 227/1948 Sb.).
2. Rozhodčí soudy podle zákona č. 225/1947 Sb., o myšivosti.

3. Rozhodčí soudy podle zákona č. 2/1952 Sb., o vynálezech a zlepšovacích námětech.

Pro úplnost je třeba se zmínit ještě o jednom typu tzv. obligatorních rozhodčích soudů. Podle § 2 zákona č. 143/19046 Sb., o úpravě pracovních poměrů dotčených důsledky národní revoluce v roce 1945, spadaly spory mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem, které vzešly ze zásahů do pracovního poměru v důsledku událostí roku 1945 (zejména o tom, zda pracovní poměr je zrušen a kterým dnem, o nové úpravě pracovních podmínek, jakož i o nároku zaměstnancovu na náhradu) do výlučné pravomoci rozhodčích soudů, jejichž složení a řízení před nimi tento zákon blíže stanovil. Příslušné žaloby mohly být podány do tří měsíců ode dne, kdy tyto soudy měly zahájit činnost. V českých zemích tyto soudy však činnost nezahájily. Na Slovensku sice svoji činnost zahájily, ta však brzy ustala a tak tyto soudy nebyly obsazovány.³⁴

Občanský soudní řád z roku 1950 neupravoval přímo řízení před obligatorními rozhodčími soudy, jeho ustanoveními se však řízení před nimi přece jen v určitém směru řídila. Tak ustanovení §§ 19 a 20 upravovala způsob řešení kompetenčních konfliktů mezi obecními a rozhodčími soudy, §§ 57 a 58 upravovaly postup obecních soudů, zjistilo-li se, že věc u něho zahájená patřila do pravomoci obligatorního rozhodčího soudu, §§ 210 – 218 upravovaly způsob, jak se napadalo také rozhodnutí obligatorního rozhodčího soudu pro porušení zákona, § 428 odst. 2 písm. a), §§ 646 a 647 se dotýkaly exekucí na základě rozhodnutí obligatorních rozhodčích soudů. Jinak řízení před obligatorními rozhodčími soudy (včetně jejich věcné a místní příslušnosti) upravovaly zvláštní zákony (§ 1 odst. 4 úst. zákona č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře), a to zpravidla ty zákony, jimiž byly tyto soudy zřízeny. Pravdou je, že většinou tyto zákony recipovaly, pokud šlo o jednotlivé procesní instituty, příslušná procesní ustanovení předpisů platných pro obecní soudy.

Právní úprava řízení před rozhodci byla v občanském soudním řádu z roku 1950 zakotvena v §§ 648 – 654.

Po roce 1948 došlo k vytvoření jednostranné obchodní orientaci na země tzv. socialistického tábora včele se Sovětským svazem. Prvním krokem k této zahraničně obchodní integraci bylo v roce 1949 vytvoření Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP). Pro řešení sporů vznikajících z hospodářské spolupráce se začaly postupně vytvářet stále rozhodčí orgány, jež projednávaly a rozhodovaly spory vznikající v oblasti obchodní spolupráce mezi členskými státy RVHP. Při obchodních komorách těchto zemí byly zřízeny rozhodčí soudy. V Československu se stal takovým orgánem Rozhodčí soud Československé obchodní komory, jenž byl zřízen v červnu 1949 ministerstvem zahraničního obchodu na základě zákona č. 119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodním zaslátelství. Organizace a činnost rozhodčího soudu byla upravena Řádem a Statutem rozhodčího soudu

³⁴J. Ružička a kol.: *Komentář k občanskému soudnímu řádu*, I. díl, Praha, Orbis 1957, s. 54 – 55.

(č. 128/1949 U. l., díl II.) a od roku 1960 Řádem rozhodčího soudu (vyhláška č. 150/1960 Sb.)

V roce 1951 na základě doporučení RVHP došlo k dvoustranným dohodám o všeobecných podmínkách pro dodávky zboží. V roce 1957 potom došlo ke schválení textu jednotných všeobecných podmínek pro dodávky zboží mezi organizacemi zahraničního obchodu členských států RVHP. V těchto všeobecných podmínkách byla zakotvena pro spory, které se týkaly dodávek zboží, obligatorní pravomoc rozhodčích soudů zřízených při obchodních komorách členských států RVHP. V roce 1968 došlo k přijetí Všeobecných dodacích podmínek RVHP (viz vyhláška č. 12/1969 Sb.), které potvrdily obligatorní pravomoc rozhodčích soudů s vyloučením pravomoci státních soudů. Státní soudy vykonávaly pouze pomocnou a kontrolní funkci, ale zejména uznávání a výkon rozhodčích nálezů.

V roce 1971 byl přijat Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování vzájemné spolupráce a rozvoje socialistické hospodářské integrace členských států RVHP. Jeho cílem bylo vypracování mnohostranné Úmluvy o řešení občansko-právních sporů vznikajících ze vztahů hospodářské a vědeckotechnické spolupráce v rozhodčím řízení. Ta byla nakonec podepsána 26. května 1972 v Moskvě (vyhláška č. 115/1974 Sb.). Rozhodčím soudem i pro spory na základě této Úmluvy zůstal v tehdejší ČSSR nadále Rozhodčí soud Československé obchodní komory v Praze, jejíž název byl vyhláškou č. 69/1978 Sb. změněn na Československou obchodní a průmyslovou komoru. V souvislosti s vydáním Úmluvy byl vypracován a schválen v únoru 1974 členskými státy RVHP Jednotný (vzorový) řád rozhodčích soudů při obchodních komorách členských států RVHP, na jehož základě došlo k vydání řádů rozhodčích soudů v jednotlivých členských státech RVHP.

Řád Rozhodčího soudu Československé obchodní a průmyslové komory byl vyhlášen v příloze k vyhlášce č. 104/1981 Sb. Součástí Řádu byla pravidla o nákladech rozhodčího řízení (ve znění vyhlášky č. 62/1982 Sb.). V současné době je v platnosti Řád Rozhodčího soudu České komory, jenž nabyl účinnosti jako příloha k vyhlášce č. 14/1988 Sb., změněné a doplněné vyhláškami č. 64/1989 Sb., č. 136/1990 Sb. a č. 391/1992 Sb.

V rámci nových právních úprav občanského práva hmotného a procesního na počátku 60. let došlo ke dvěma výrazným změnám v oblasti právní úpravy rozhodčího řízení. Institut rozhodčího řízení včetně výkonu rozhodčích nálezů byl upraven samostatně zákonem č. 98/1963 Sb., který nabyl účinnosti sbodně s tehdy novým občanským zákoníkem, občanským soudním řádem a zákonem o mezinárodním právu soukromém a procesním dne 1. dubna 1964. Rozhodčí řízení tedy přestalo být součástí obecného civilního procesního předpisu. Podstatnější změnou bylo, že rozhodčí smlouvy bylo možno nadále uzavřít jen ve sporech o majetkové nároky z mezinárodního obchodního styku. Byla tak mj. vyjádřena návaznost na tehdy nový zákoník mezinárodního obchodu, který nabyl účinnosti rovněž dnem 1. dubna 1964.

Tento právní stav v podstatě přetrvával až do roku 1994, i když některými právními úpravami z roku 1992 došlo k jeho určitému prolomení (zákon č. 214/1992 Sb., zákon

č. 229/1992 Sb., zákon ČNR č. 301/1992 Sb.). Tato situace se však začala jevit jako neudržitelná a to hned z několika důvodů. Zejména bylo třeba odstranit stav, který umožňoval úzkou použitelnost rozhodčího řízení jen na spory o majetkové nároky vznikající v mezinárodním obchodním styku.

* * *

V průběhu let po druhé světové válce se Československo stalo rovněž signatářem několika významných mezinárodních smluv.

Na konferenci Organizace spojených národů o mezinárodní obchodní arbitráži byla dne 10. června 1958 v New Yorku podepsána Úmluva o uznání a výkonu cizích rozhodčích nálezů. Vláda Československé republiky Úmluvu schválila dne 17. září 1958 a Národní shromáždění s ní vyslovilo souhlas 13. prosince 1958. Prezident republiky Úmluvu ratifikoval dne 27. dubna 1959. Pro Československa nabyla Úmluva účinnosti dnem 10. října 1959 a ve Sbírce zákonů byla publikována pod číslem 74/1959.

Dne 21. dubna 1961 byla v Ženevě jménem ČSSR podepsána Evropská úmluva o mezinárodní obchodní arbitráži. V platnost vstoupila 11. února 1964 a ve Sbírce zákonů byla publikována pod č. 176/1964.

Dne 1. března 1954 byla v Haagu sjednána Úmluva o civilním řízení, jež pro ČSSR vstoupila v platnost 11. srpna 1966.

Dne 18. března 1965 byla ve Washingtonu sjednána Úmluva o řešení sporů z investic mezi státy a občany druhých států. Československo ji podepsalo 12. května 1991 a v platnost pro Československo vstoupila 8. dubna 1992.

* * *

Samostatně je třeba sledovat vývoj rozhodčího řízení v oblasti pracovněprávních vztahů. Různé rozhodčí komise, které v této oblasti působily zejména za první republiky byly zákonem č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví likvidovány, pokud nebyly zrušeny již v roce 1945. Stejně tak byly zrušeny pracovní soudy. Pravomoc projednávat pracovní spory přešla na okresní soudy.

V roce 1950 došlo k vydání zákona č. 66/1950 Sb., o pracovních a platových poměrech státních zaměstnanců a vládního nařízení č. 120/1950 Sb., o právech a povinnostech státních zaměstnanců, o řízení ve věcech jejich pracovních poměrů a o rozhodčích komisích, které bylo změněno a doplněno vládním nařízením č. 12/1961 Sb. Rozhodčí komise byly zřizovány u okresních národních výborů, krajských národních výborů, u úřadů řízených přímo ústředními úřady a u ústředních úřadů. Předsedu rozhodčí komise, náměstký a polovinu členů jmenoval a odvolával příslušný odborový orgán a druhou polovinu úřad u něhož byla rozhodčí komise

zřízena. Řízení před rozhodčími komisemi bylo upraveno vyhláškou č. 13/1961 Sb., kterou se vydávaly směrnice o provádění rozhodčího řízení v pracovních sporech státních zaměstnanců. Rozhodčí komise rozhodovaly v senátech. O odvolání proti rozhodnutí rozhodčí komise rozhodovala s konečnou platností ústřední rozhodčí komise.

V důsledku usnesení IV. všeodborového sjezdu došlo k vydání zákona č. 37/1959 Sb., o postavení závodních výborů základních organizací ROH a v návaznosti na to došlo k vydání vyhlášky č. 184/1959 Ú. l., kterou se vydaly směrnice pro rozhodování pracovních sporů na závodech. Těmito směrnicemi byla přenesena pravomoc rozhodovat některé spory, které do té doby rozhodovaly pouze soudy, na společenskou organizaci. Od roku 1960 začalo docházet postupně k rozhodování sporů mezi zaměstnanci a vedením závodu v rozhodčím řízení přímo na pracovišti. Rozhodčími orgány byly závodní, popř. dílenské výbory ROH. Pravomoc soudu byla dána až v případě bezvýslednosti rozhodčího řízení a dále ve sporech, které byly ve výlučné pravomoci soudů.

Zákoník práce z roku 1965 sjednotil rozhodčí řízení pro všechny kategorie pracovníků. Rozhodčí řízení bylo upraveno vyhláškou č. 82/1965 Sb., kterou se prováděly některé ustanovení zákoníku práce. Pracovní spory projednávaly a rozhodovaly odborové orgány určené Ústřední radou odborů. Rozhodčími orgány byly nadále závodní výbory základních organizací ROH, které mohly v některých případech pověřit projednáváním a rozhodováním pracovních sporů dílenské výbory nebo své pracovněprávní komise. Rozhodčím orgánem mohla být i okresní odborová rada, popřípadě její pracovněprávní komise.

Změna nastala po roce 1970. Novelou zákoníku práce (zákon č. 153/1969 Sb.) a vyhláškou č. 23/1970 Sb., o projednávání pracovních sporů komisemi pro pracovní spory, došlo ke zřízení komisí pro pracovní spory, které byly orgánem voleným kolektivem pracovníků. Jejich hlavním úkolem bylo spor projednávat ve fakultativním smířčím řízení urovnat smírem. Pouze v několika výslovně stanovených sporech bylo projednávání a rozhodování pracovních sporů komisemi pro pracovní spory obligatorní. Tyto komise na rozdíl od dřívějších rozhodčích orgánů nebyly odborovými orgány. Byly zřizovány v organizacích, kde bylo alespoň 100 pracovníků. Brzy se však ukázalo, že tato praxe není příliš efektivní. Na základě usnesení VIII. všeodborového sjezdu byly zákonem č. 20/1975 Sb., kterým se měnila a doplňovala některá ustanovení zákoníku práce, komise zrušeny s účinností od 1. 7. 1975. Novela zákoníku práce nově upravila hlavu devátou v druhé části tak, že pracovní spory začaly projednávat a rozhodovat rozhodčí komise, které byly orgány základních organizací ROH.

Rozhodčí komise měly rozhodovací pravomoc a byly zřizovány v organizacích ROH, v jednotných zemědělských družstvech a ve výrobních družstvech (v rámci rozhodčí a smířčí komise). Pro řízení před rozhodčími komisemi platila obecná právní úprava stanovená v zákoníku práce, v části druhé, hlavě deváté, s výjimkami stanovenými pro rozhodčí komise JZD v zákoně o zemědělském družstevnictví a pro

rozhodčí komise výrobních družstev v zákoně o bytovém, spotřebním a výrobním družstevnictví.

V řízení před rozhodčími komisemi ROH měla být poskytována ochrana nároků z pracovního poměru ve sporech mezi organizací a pracovníkem. Rozhodčí komise byly zvláštními komisemi základní organizace ROH. Podrobnosti o zřizování komisí a řízení před nimi byly upraveny ve vyhlášce ÚRO č. 42/1975 Sb., o projednávání a rozhodování pracovních sporů rozhodčími komisemi, ve znění pozdějších předpisů.

V řízení před rozhodčími komisemi JZD měla být poskytována ochrana pracovním a jiným vztahům vyplývajícím z členství v JZD. Rozhodčí komise JZD byly volenými orgány družstva. Podrobnosti o zřizování rozhodčích komisí byly upraveny ve stanovách JZD a v organizačních rádech družstev.

V řízení před rozhodčími komisemi výrobních družstev měla být poskytována ochrana pracovním vztahům mezi členy a výrobním družstvem. Tyto komise byly zřizovány způsobem podle stanov výrobního družstva.

Vedle uvedeného rozhodčího řízení náš právní řád znal smírčí řízení před odbořovacími orgány a orgány výrobních družstev, jehož účel měl spočívat v poskytování ochrany občanskoprávním vztahům, vyplývajícím z nároků o odměny poskytované v souvislosti s vynálezy, zlepšovacími návrhy a průmyslovými vzory. Úpravu smírčího řízení obsahoval zákon č. 84/1972 Sb., o objevech, vynálezech, zlepšovacích návrzích a průmyslových vzorech a v podnicích vyhláška ÚRO č. 93/1972 Sb., o smírčím řízení ve sporech o odměny poskytované v souvislosti s vynálezy, zlepšovacími návrhy a průmyslovými vzory. Úpravu smírčího řízení ve výrobních družstvech obsahovala směrnice Českého svazu výrobních družstev pro provádění smírčího řízení ve sporech o odměny poskytované v souvislosti s vynálezy, zlepšovacími návrhy a průmyslovými vzory.

Smírčími orgány byly závodní výbory základní organizace ROH, komise závodního výboru pro hnutí vynálezců a zlepšovatelů, jestliže byla pověřena závodním výborem ROH k provádění smírčího řízení a pokud měla nejméně sedm členů, smírčí komise výrobního družstva.

Řízení před smírčím orgánem mělo povahu předběžného obligatorního projednávání sporu, které směřovalo k jeho urovnání smírem. Nedošlo-li do 30 dnů od podání návrhu na zahájení smírčího řízení ke schválení smíru, mohl účastník písemně anebo ústně do zápisu navrhnout smírčímu orgánu, aby byl spor postoupen soudu nebo se mohl obrátit na soud přímo.³⁵

Projednávání a rozhodování pracovních sporů rozhodčími komisemi bylo ke dni 1. února 1991 zákonem č. 3/1991 Sb., kterým se měnil a doplňoval zákoník práce,

³⁵O. Navrátil a kol.: *Řešení pracovních sporů rozhodčími komisemi*, Praha, Práce 1977; P. Hlavsa: *Koncepce a právní úprava řešení pracovních sporů*, AUC-I, 1978, č. 28; V. Handl, J. Rubeš a kol.: *Občanský soudní řád - komentář*. I. díl, Praha, Panorama 1985, s. 76 - 133, Z. Česka a kol.: *Občanské právo procesní*, Praha, Panorama 1989, s. 394; M. Freund: *Řešení pracovních sporů*, Bratislava, Práca 1977; O. Plundr, P. Hlavsa: *Organizace justice a prokuratury*, Praha, Panorama 1987, s. 128 n.; F. Štajgr a kol.: *Občanské právo procesní*, Praha, Orbis 1968, s. 414 n.

zrušeno. Rozhodnutí rozhodčích komisí a jimi schválené smíry jsou však i nadále vykonatelné (čl. III bod 7 písm. b/ zákona č. 519/1991 Sb.).

4.

Cesta k současné právní úpravě rozhodčího řízení

Z hlediska mezinárodních souvislostí je institut rozhodčího řízení znám, právně zakotven a široce využíván ve všech vyspělých zemích. Aplikace rozhodčího řízení v mnoha zemích s vyspělou tržní ekonomikou spočívá především ve věcech obchodních, resp. ve věcech mezinárodního obchodu, i když obecná právní úprava umožňuje obecné využití rozhodčího řízení na další právní vztahy.

Mezinárodní výkon rozhodčích nálezů je zajištěn systémem dvoustranných a mnohostranných mezinárodních smluv, na nichž Česká republika významně participuje. Prakticky ve všech dvoustranných tzv. smlouvách o právní pomoci je zakotven vzájemný závazek obou smluvních stran za stanovených podmínek uznávat a vykonávat rozhodčí nálezy vydané rozhodci smluvních stran.

Česká republika je členským státem několika mnohostranných mezinárodních úmluv, zajišťujících uznávání a výkon rozhodčích nálezů, z nichž je třeba především zmínit poslední z nich - Evropskou úmluvu o mezinárodní obchodní arbitráži (vyhláška č. 176/1964 Sb.).

Rozhodci jsou ve všech zemích chápáni jako nezávislé a nestranné osoby, takže rozhodčí řízení vyhovuje požadavkům čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, pokud toto ustanovení nastoluje právo každého, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem (v originálním znění „tribunal“), zřízeným zákonem, který rozhoduje o jeho občanských právech.

Z hlediska požadavku postupné harmonizace práva České republiky s právem Evropského společenství je třeba uvést, že právo Evropského společenství nemá jednotnou právní úpravu rozhodčího řízení. Proto zákonodárce při tvorbě osnovy zákona o rozhodčím řízení musel v určité míře přihlížet k právním úpravám rozhodčích řízení v některých členských státech Evropského společenství, aby byl tak mj. umožněn snadný a rychlý vzájemný výkon rozhodčích nálezů.

Při přípravě osnovy bylo přihlíženo nejen k některým zahraničním právním úpravám, ale i k použitelnosti řady ustanovení zákona č. 98/1963 Sb. V míře, která je únosná pro současné právní a ekonomické poměry České republiky, byla recipována ustanovení tzv. Vzorového zákona o mezinárodní obchodní arbitráži, který byl sjednán ve Vídni v roce 1985.

Při tvorbě osnovy zákona o rozhodčím řízení bylo důležité mít na paměti i to, že z hlediska dopadů na státní rozpočet a na počet pracovníků bylo lze konstatovat, že navržený zákon nebude vyžadovat ani náklady ze státního rozpočtu, ani zvýšení počty pracovníků. Širší využívání rozhodčího řízení by mělo naopak přinést určité, ovšem zatím konkrétně nevyčíslitelné úspory ve státním rozpočtu.

Spory, které by jinak rozhodovaly soudy, budou na základě rozhodčích smluv vyňaty z jejich pravomoci, jinak řečeno, soudy by měly rozhodovat méně věcí. Výsledkem vcelku složité legislativní přípravy byl nakonec zákon č. 216/1994 Sb., jenž nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1995.

* * *

S U M M A R Y

Development of Legal Regulation of Arbitration Proceedings

A basis of proceedings of arbitration and, consequently, the execution of awards consist in a transfer of considering and ruling over certain cases from the courts of law under which competence certain matter belong regularly, into the competence of arbitrators – natural persons – chosen ad hoc or special permanent arbitration courts. Thus, the proceedings before arbitrators is one of possible means of deciding cases between the parties to the proceedings. In the frame of the proceedings, certain subjective civil rights are provided with an authoritative protection guaranteed by a non-state body that can either be an arbitrator ad hoc or permanent courts of arbitration. The award is a result of activities effected by arbitrators and courts of arbitration. The award is endowed with the same effects as an effective verdict brought by the court of law, that is to say that the award can be executed by means of the state power of coercion. In regard of the fact that the state in the arbitration proceedings gives up a certain scope of its competence since it enables that certain legal matters are ruled over by arbitrators as natural persons chosen by the parties on the basis of their trust, instead of the courts of law, it is necessary to anchor that measure in a legal regulation. Therefore, in all matters which are, according to the private will of the parties, entrusted to be considered and brought a verdict upon by certain private persons, and, furthermore, in which matters that competence is taken off from the state courts of law, the proceedings of arbitration is in question.